

Isaac Deutscher

Mao och ”De hundra blommorna”

Inledning

Kampanjen ”Låt hundra blommor blomma och låt hundra tankeskolor kämpa”, som ägde rum 1956-57, innebar att kineserna uppmanades att öppet framföra idéer, åsikter och förslag, även kritik mot regimen och dess politik. Men den avbröts tvärt sommaren 1957 och ersattes av en Anti-högerkampanj. De två artiklarna nedan handlar om detta, den första skrevs innan kampanjen stoppades och den andra ett år efteråt.

Men innan vi överlämnar ordet till Deutscher ska vi kortfattat redogöra för hur han förhöll sig till den kinesiska revolutionen.

Maoister och stalinister var för det mesta mycket negativa till allt som Deutscher skrev, både om Sovjet och om Kina.

När det gäller sovjetblocket var de kritiska mot att Deutscher var positiv till Chrusjtjovs Stalin-kritik och ”avstalinisering”, vilket i själva verket var ett uttryck för att Deutscher var optimist och ansåg att det var nödvändigt att bli kvitt stalinismens avigsidor för att styra in revolutionen på rätt väg, med omfattande massdemokrati och ekonomiskt välstånd. Det var därför han applåderade Chrusjtjov, dvs det berodde inte på att Deutscher var fientlig till socialismen, utan tvärtom. För övrigt var han ofta förvånansvärt okritisk mot Sovjet, t ex stödde han den sovjetiska invasionen av Ungern 1956, eftersom han ansåg att revolten var kontrarevolutionär (se: [Oktoberrevolutioner i ny tappning](#)).

Något som speciellt maoister retade sig på var att Deutscher hade kritiska synpunkter på den kinesiska Kulturrevolutionen, men på denna punkt är det uppenbart att Deutschers ganska återhållsamma kritik har motstått tidens tand betydligt bättre än den naiva och verklighetsfrämmande maoistiska propagandabilden.¹

Precis som Deutscher försökte hitta positiva utvecklingstendenser i Sovjet, så gjorde han detsamma när det gällde Kina. Den första artikeln nedan är ett exempel på det. Här är Deutscher närmast lyrisk över ”hundra blommor”-kampanjen, som Mao lanserade våren 1956. Men denna ledde till en omfattande kritikstorm, vilket chockerade Mao & Co, varför de i juli 1957 (kort efter Deutschers artikel publicerats), avbröt kampanjen² och inledde en omfattande repressiv anti-högerkampanj, där ett stort antal kritiker fängslades, förvisades, degraderades eller trakasserades på andra sätt. Och året därpå, 1958, initierade Mao Stora språnget som innebar att man lämnade metoden att gradvis reformera och kollektivisera jordbruket. Detta ledde till ekonomiskt kaos och svår hungersnöd på landsbygden, dvs konsekvenser liknade dem som följde i spåren på den sovjetiska tvångskollektiviseringen i början av 1930-talet.³

Eftersom Deutscher var så positiv till 100-blommors-kampanjen, borde han ha blivit ordentligt besviken över hur det hela slutade. Det kanske förklarar att dröjde ett år (till juni 1958) innan han kommenterade avbrytandet av kampanjen (den andra artikeln nedan).

Martin F

¹ Se Deutschers artikel [Den stora Kulturrevolutionen](#) och avsnitten ”Inställningen till Mao Tsetungs tänkande” samt ”Inställningen till kulturrevolutionen” i slutet av bilagan ur Wickman-Gustafssons *Marxism eller trotskism*, som återges i samlingen [Om kinesiska revolutionen 1925-27](#).

² Kanske fungerade också Ungern-revolten under senhösten 1956 avskräckande, eftersom den antydde att kritikstormen i Kina kunde leda till en revolt mot Mao-regimen,

³ Se: [Stora språnget](#) (på svenska Wikipedia).

Läran om de hundra blommorna

Publicerad i *New Statesman and Nation*, 29 June 1957.

Mao Tse-tungs tal *Om den riktiga behandlingen av motsättningar inom folket* (som hölls i februari och publicerades i juni)⁴ utgör ett mycket radikalt avståndstagande från stalinismen. Det är förvisso mer genomgripande än Chrusjtjovs ”hemliga tal” vid den tjugonde kongressen.⁵ Chrusjtjov gick, trots sin häftiga ton och sina makabra avslöjanden, inte längre än till ett rent negativt fördömande av personkulten och av Stalins ”misstag” och ”maktmissbruk” – han kritiserade inte stalinismens grundläggande ekonomiska och politiska uppfattningar. Tvärtom argumenterade han utifrån 1920-talets och det tidiga 1930-talets förment sunda och rationella stalinism mot överdrifterna och galenskaperna i den senare tidens ortodoxi. Mao Tse-tung underkastade hela Stalins sätt att sköta ekonomin och styra landet för kritik.

Med mandarinens diskretion och taktfullhet framför han denna kritik endast underförstått och koncentrerar sig på att utveckla ett positivt alternativ till stalinismen. Han är uppenbarligen angelägen om att inte otillbörligt förolämpa Stalins efterträdare i Moskva, och han vill bespara den kommunistiska rörelsen hemma och utomlands ytterligare en chock av det slag som Chrusjtjov har tillfogat den.

Mao försöker i själva verket omdefiniera hela begreppet proletariats diktatur och återge det den innebörd som marxisterna i allmänhet gav det före Stalin-erans början. Ur doktrinär synvinkel är hans idéer därför långt ifrån originella, men detta minskar inte deras enorma politiska betydelse. I Sovjetunionen hade socialismen, den totalitära staten och det monolitiska partiet identifierats i sådan utsträckning att kommunister som uppfostrats i den stalinistiska tankeskolan inte ens kunde föreställa sig det ena utan det andra. Mot detta hävdar Mao att socialismen kan och faktiskt måste ta avstånd från den totalitära staten, som i grunden är främmande för den, och att kommunistpartiet för att vara enat och effektivt i handling inte alls behöver vara ”monolitiskt” i tanken. Detta är vad Chrusjtjov och hans kolleger inte kommer att erkänna ens nu, efter allt de har gjort för att reformera och ”liberalisera” Ryssland efter Stalin.

”Folkets demokratiska diktatur” (som är den kinesiska eufemismen för ”proletariats diktatur”), hävdar Mao, bör endast undertrycka de ”reaktionära klasserna” och de bekräftade kontrarevolutionärerna, men den får inte förneka demokratiska friheter för arbetare och bönder och inte ens för den ”nationella bourgeoisien”: ”diktaturen gäller inte i folkets led”.

Maos vädjan, ”låt hundra blommor blomma och låt hundra tankeskolor kämpa”, har redan genom ren upprepning förvandlats till en kliché och en slogan. Mao återger den dock en viss fräschör när han argumenterar mot de kommunister som ängsligt frågar hur man skiljer blomman från ogräset och hur man urskiljer vilka av de hundra tankeskolorna som bidrar till socialismens tillväxt och vilka som hindrar den. Mao svarar att kommunisterna måste vara toleranta och ta risker. De måste till och med låta ogräset växa, för i politiken och i det andliga livet är skillnaden mellan ogräs och en blomma inte alls tydlig.

Som om han parafraserade en stor engelsk agnostiker påminner Mao sina anhängare om att det är den nya sanningens vanliga öde att börja som kätteri; och med marxismen som exempel vädjar han att partiet ska ge varje kätteri, till skillnad från den uppenbart kontrarevolutionära inställningen, chansen och tiden att bevisa sig; och att det i vilket fall som helst ska akta sig så att inte den marxistiska sanningen själv slutar i vidskepelse. (Här argumenterar Mao precis som Trotskij gjorde nästan 35 år tidigare!)

⁴ En officiell version av detta tal finns i Maos *Valda verk* band 5, se [Om den riktiga behandlingen av motsättningar inom folket](#)

⁵ [Chrusjtjovs tal 1956](#)

Inom konsten, till exempel, proklamerar han inte ”socialistisk realism”, som officiellt fortfarande är helig i Moskva, som de kommunistiska författarnas och målarnas obligatoriska trosbekännelse – han nämner den inte ens. Dessutom säger Mao med eftertryck att marxismen inte får göra anspråk på monopol inom filosofin och inte ens inom politiken. Både före och efter revolutionen måste marxismen kämpa för sin överlägsenhet i öppen kamp med andra ideologier, och det kan den inte göra om den inte ger dessa andra ideologier yttrandefrihet. Mao är lika övertygad som någonsin om att marxismen ”korrekt formulerar den historiska utvecklingens lagar”; men just därför, menar han, kan den inte och gör inte anspråk på att stå över dessa lagar.

Hur tillämpar Mao dessa principer på de mer allvarliga områdena ekonomi och praktisk politik? Även här erkänner han det som legitimt att det finns en mångfald av sociala intressen och intressekonflikter inom ramen för en socialistisk regim. Något pedantiskt och i rudimentära hegelianska termer blandade med truismer lånade från Lao Tzu, talar han om de olika kategorierna av ”motsägelser” och listar tre av dessa: 1) de ”antagonistiska”, det vill säga oförsonliga, konflikterna; 2) de ”icke-antagonistiska” som lämpar sig naturligt för förlikning och anpassning; och 3) den mellanliggande typen av konflikter som en försiktig kommunistisk politik kan mildra och lösa fredligt, medan en oförsiktig politik kan förvärra sådana konflikter och ge dem en explosiv karaktär.

Endast kampen mellan revolution och omisskännlig kontrarevolution, säger Mao, är oförsonlig; och han fortsätter med att förkunna att denna kamps era definitivt är över för Kina. Den vanliga klasskampen kommer att fortsätta, men den bör föras på ett evolutionärt och reformistiskt sätt, inte i våldsamma, revolutionära former. Arbetarklassens, böndernas, byråkratins och den ”nationella bourgeoisie” olika eller motstridiga anspråk kan och bör lösas genom ömsesidiga kompromisser i den socialistiska uppbyggnadsprocessen.

I själva verket proklamerar Mao Kinas NEP, eller snarare proklamerar han att den kinesiska NEP – Kina har inte upplevt någon krigskommunism – införs ”på allvar och för lång tid”, som Lenin en gång sade om Rysslands NEP. Grundtankarna i Maos NEP är förvisso desamma som i Lenins, även om det finns viktiga nyheter i tillämpningen. Huvudprincipen är att ”uppbyggnaden av socialismen” bör ske inom ramen för en blandekonomi, där den ”socialistiska sektorn” bör expandera genom att omvandlas ”fredligt” och gradvis absorbera den ”privata sektorn”, inte genom att förstöra eller undertrycka den med våld som skedde i Ryssland.

Man kan i Maos ord läsa in en retrospektiv kritik av det stalinistiska avskaffandet av NEP, av tvångskollektiviseringen och av ”likvideringen av kulakerna som klass”, vilka nu för honom framstår som kolossala misstag, genom vilka Stalin i onödan förvärrade ”icke-antagonistiska” konflikter i det sovjetiska samhället och förvandlade dessa till blodiga konvulsioner och krig. Oavsett om detta är eller inte är vad Mao har avsett att säga om Stalins ”andra revolution” 1929-32, så lämnar han oss utan tvivel att han inte tänker sig någon sådan ”andra revolution” för Kina, där den skulle vara en fullständig katastrof.

Även om Mao nu för Kina predikar nödvändigheten att gå gradvis tillväga, är hans variant av NEP ojämförligt mer vänster än den som var i bruk i Ryssland under Stalins och Bucharins ledning 1924-1929. Han förintar eller exproprierar inte den kinesiska bourgeoisie, men han köper upp dess egendom försiktigt, gradvis, men obevekligt, på ett sätt som inte skiljer sig mycket från det sätt på vilket de stora kapitalistiska koncernerna absorberar små familjeföretag. Den kinesiska staten är redan en stor aktieägare i alla ”kapitalistiska” företag. Den privata ägaren får ränta på sitt kapital eller en andel av vinsten, utöver den lön han får som statsanställd. Borgarklassen skonar på så sätt från chocken av plötslig oro och social degradering och får tid att anpassa sig till nya förhållanden, medan staten drar nytta av

borgarklassens erfarenhet och skicklighet i ledarskap, som till stor del slösades bort i Ryssland.

På samma sätt fortskrider kollektiviseringen av jordbruket långsamt och med subtila övergångar, och konfiskering av egendom och användning av tvång undviks. De nuvarande kooperativen, som redan omfattar huvuddelen av bondebefolkningen, baseras huvudsakligen på sammanslagning av arbetskraft – sammanslagning av mark, redskap och boskap planeras ske i senare skeden; och processen ska dras ut under många år. På detta sätt hoppas de kinesiska kommunisterna att gradvis forma vanor hos bönderna för kollektivistiskt arbete, att förbereda deras sinne för nya ekonomiska former och att undvika att reta upp bönderna och driva dem till revolt.

Man kommer ihåg att Stalin gick från en ytterlighet, att blidka och skämma bort kulakerna, till den motsatta ytterligheten att ”likvidera” dem. Mao verkar angelägen om att undvika båda dessa ytterligheter. Resultatet av den kinesiska kollektiviseringen kan ännu inte tas för givet, och det gör heller inte Mao själv, för givet; men genom att undvika de ”höger”-fel som begicks i den ryska NEP, kan Maos parti faktiskt vara i ett bättre läge än Stalins var att undvika en katastrofal kollision med bondebefolkningen. I vilket fall som helst får den leninistiska idén om en övergång till socialism genom NEP sin första praktiska och gigantiska prövning i Kina; i Lenins eget land tillämpades den aldrig.

Mao gör sitt mest slående avsteg från stalinismen i fråga om arbetspolitiken. Utan omsvep förklarar han att arbetarna har rätt att strejka och att uppmaningar till strejk inte får bestraffas på något sätt. Om arbetarna har klagomål och saknar verktyg ligger felet i regel hos byråkratin, och i den mån strejker bidrar till att hålla byråkratin på plats kan de till och med vara välkomna. Även här ansluter Maos resonemang till Lenins, som uttryckte samma åsikt på ett mer subtilt sätt när han sade att ”arbetarna har en plikt att försvara sin stat, men de bör också försvara sig mot sin stat”.

Om arbetare, bönder och andra sociala grupper skall vara fria att utöva påtryckningar på staten, så följer av detta att staten i sin ekonomiska politik måste ge större vikt åt konsumenternas intressen än den hittills har gjort. Mao säger i själva verket att Kina inte behöver förlita sig lika mycket på tvångssparande som Ryssland gjorde för att få investeringar, och att en bättre balans måste upprätthållas mellan lätt och tung industri. Om industrialiseringen därför inte går med halsbrytande fart, så kommer den att utvecklas på en sundare grund, med mindre slöseri och mindre lidande för folket. Mao förkastar också den uppbyggliga lögn som stalinismen levde på och han insisterar med stort eftertryck på att det inte finns något paradiset runt hörnet och att det kommer att ta Kina ”många decennier” innan det kommer ikapp de avancerade länderna.

När de ryska kommunisterna införde NEP beskrevs det som ett försök att styra revolutionen ”nedför en brant backe med bromsarna på”. Denna beskrivning kan med ännu större rätt tillämpas på vad som pågår i den kommunistiska världen för närvarande. Avstaliniseringen är verkligen för alla kommunistpartier en nedförsbacke med bromsarna på, bara det att vissa av dessa partier måste gå nedför mycket branta backar, medan andra rör sig på mjukare sluttningar.

Maos backe är en relativt mild backe, och han har hittills hanterat sina bromsar skickligare och med jämnare humör än Chrusjtjov, som har rusat nedför en eller två sträckor av sin mycket branta backe utan bromsar. Maos attityd återspeglar naturligtvis vissa särdrag hos den kinesiska revolutionen.

Det kommunistiska Kina har inte varit en ”isolerad och belägrad fästning” som det bolsjeviska Ryssland var under loppet av tre decennier; och sovjetiskt bistånd har jämnat ut Kinas

framsteg. Följaktligen verkar den kinesiska ekonomin, som startade från en lägre nivå än den ryska, bara sju år efter revolutionen ha uppnått en utveckling som kan jämföras med den som Ryssland uppnådde först efter 11 eller 12 år av bolsjevikiskt styre.

Delvis berodde detta på en stor skillnad i de två regimernas öden. Bolsjevikerna tog först makten och var sedan tvungna att utkämpa inbördeskrig och motstå utländsk intervention. De kinesiska kommunisterna utkämpade å andra sidan sitt inbördeskrig innan de tog makten, och när de väl tillträdde kunde de därför mer eller mindre fritt ägna sig åt konstruktiva ekonomiska uppgifter. Denna skillnad har haft viktiga politiska konsekvenser. Varje nation som drivs av misär och förtvivlan att göra revolution ser förhoppningsfullt och otåligt fram emot revolutionens frukter; och den bedömer sina nya härskare efter huruvida dessa frukter är på väg eller inte. De kan inte komma om ett inbördeskrig utvecklas efter revolutionen. År 1924-25, sju år efter att de hade tagit makten, stod bolsjevikerna fortfarande tomhänta inför den nation de styrde, medan de kinesiska kommunisterna redan kan vara stolta över att ha förbättrat folkets situation. Följaktligen har Kina inte upplevt mycket av de sociala och politiska spänningar, massornas besvikelse och deras avståndstagande från de kommunistiska härskarna som var kännetecknande för det postrevolutionära Ryssland och som bolsjevikledarna reagerade på med en besatthet av rädsla och osäkerhet, med en akut misstro mot folket och en beslutsamhet att krossa all opposition och upprätta en totalitär stat.

Mao och hans kollegor verkar vara mer eller mindre fria från sådan besatthet och misstro. Deras regeringssystem har, trots all den terror som har legat bakom dess uppkomst, aldrig haft stalinismens massiva, mekaniska och mardrömslika förtryck. Deras parti har inte skakats och slitits sönder av någon inre konflikt som är lika dramatisk och bitter som kampen mellan Stalin och Trotskij, vilken var på sin höjdpunkt redan sju år efter revolutionen och resulterade i partiets mentala förlamning och moraliska förfall. (Det kinesiska partiet har å andra sidan aldrig åtnjutit den inre partidemokrati som var karakteristisk för den tidiga bolsjevismen).

Av en rad olika skäl har kineserna alltså inte rört sig i totalitär riktning ens hälften så långt som ryssarna har gjort. Detta gör det lättare för dem att dra sig tillbaka nu, att ändra riktning och sträva efter en icke-totalitär kommunistisk regim. Därmed inte sagt att de är redo att dra sig tillbaka helt och hållet, för de är besatta av det dilemma som är inbyggt i varje enpartisystem. Dilemmat är följande: om olika sociala intressen skall tillåtas utöva påtryckningar, och om åsiktsmångfald skall tolereras och till och med uppmuntras, kommer inte detta att leda till att enpartisystemet, som de flesta kommunister fortfarande ser som ett villkor för revolutionens överlevnad, bryts ned och att flera partier uppstår?

Det är märkligt att notera hur Mao brottas med detta problem. Han hänvisar först till vissa personer i Kina som redan, under inflytande av den avlägsna ungerska uppståndelsen, har begärt "att västvärldens tvåpartisystem ska införas, där ett parti sitter i regeringsställning och det andra inte gör det". Han avvisar detta krav helt kategoriskt. Men eftersom den kinesiska kommunistregimen inte nominellt är ett enpartisystem, eftersom den har tillåtit olika icke-kommunistiska partier att föra en skuggtillvaro, fortsätter Mao med att hävda att medelklassen bör tillåtas att uttrycka sig politiskt och att "bourgeoisien och småbourgeoisien demokratiska partier bör tillåtas att existera" sida vid sida med kommunistpartiet "under lång tid framöver"; de bör till och med "övervaka" kommunistpartiet, eftersom det senare "övervakar" dem. Men de "borgerliga partierna" får under inga omständigheter uppträda som en opposition som strävar efter att bli vald.

Det skulle förmodligen vara fel att säga att allt detta är rent hyckleri och påhitt, och att Mao bara är intresserad av att använda marionettpartier som en fasad. Vad han verkligen vill ha – och detta gäller även Gomulka – är ett mellanting mellan enpartisystemet och ett flerpartisystem. Han vill att de icke-kommunistiska partierna ska fungera som verkliga och till och

med kraftfulla påtryckningsgrupper, men inte som en alternativ regering. Problemet, ur kommunistisk synvinkel, är att sådana partier, till hälften verkliga och till hälften marionetter, tenderar att anta blod och kött och bli virtuella maktpretendenter i kristider, när kommunistpartiet verkar förlora eller bara lossa sitt grepp. Både Mao och Gomulka har redan sett sig tvungna att rikta stränga varningar till sina icke-kommunistiska eller borgerliga partier.

Låt oss nu kort försöka förutse den inverkan som Maos uttalande sannolikt kommer att ha på Sovjetunionen och andra kommunistiska länder. Maos uttalande har kommit vid en högst olämplig tidpunkt för dem i Moskva som sedan Ungernrevolten har ansträngt sig för att bromsa och delvis vända avstaliniseringsprocessen. *Pravda* har ändå inte haft något annat val än att publicera Maos tal i sin helhet. Det läses nu ivrigt, granskas och begrundas av många miljoner sovjetmedborgare som drar sina egna slutsatser av det.

Det råder inte skuggan av tvivel om att Maos ord ger en ny och kraftfull impuls till avstaliniseringen. Han har kommit till undsättning för den intellektuella oppositionen i Ryssland, särskilt författarna och historikerna som för närvarande är under stark attack för de irrläror de har gett uttryck för. De kommer att göra hans ord till sitt stridsrop, särskilt orden om blommorna och ogräset, om skadan av att marxismen skyddas i ett varmt hus och fördelarna med att tolerera kätterier.

Viktigare än återverkningarna i intellektuella kretsar kan vara det intryck som Mao gör på den sovjetiska arbetarklassen. I nästan 35 år har sovjetiska arbetare fått höra att det är ett kontrarevolutionärt brott att strejka under en socialistisk regim. Massor av arbetare har tillbringat många år i koncentrationsläger, inte ens för att de strejkat, utan för vanlig frånvaro och ännu mindre förseelser. Nu säger Mao till ryssarna att arbetaren har rätt att strejka, att om han använder dåliga verktyg så är det inte han utan byråkraten som skall klandras och att strejkagitation skall gå ostraffat. Allt detta är politisk dynamit för Ryssland. ”Varför skulle vi”, kommer de sovjetiska arbetarna att fråga, ”40 år efter revolutionen berövas de rättigheter som kineserna åtnjuter efter sju år? Är det vi som nu är kulier?” Arbetarna kommer sannolikt inte heller att missa betydelsen av Maos tillfälliga anmärkningar mot alltför stora skillnader i löner, eller missa den kvasi-egalitära tonen i hans angrepp på byråkratin.

Sammanfattningsvis kommer Maos tal knappast att förbluffa och förvirra sinnena i den kommunistiska världen som Chrusjtjovs ”hemliga tal” gjorde; men det bidrar på ett gediget sätt till avvecklingen av den stalinistiska ortodoxin och regeringsmetoden.

Mao överger ”Låt hundra blommor blomma”-kampanjen

20 juni 1958 (här hämtad från samlingen *Russia, China, and the West 1953-1966*)

Före Ungernrevolten och en tid efteråt agerade Mao som avstaliniseringens förkämpe. Att han tog på sig denna roll hade varit något av en överraskning, eftersom han så sent som i februari 1956, vid det sovjetiska kommunistpartiets tjugonde kongress, hade försökt rädda Stalinkulten från de förkrossande slag som Mikojan och Chrusjtjov utdelade mot den. I oktober samma år gav Mao dock sitt stöd till Gomulka och varnade Moskva för en väpnad intervention i Polen. Därefter utropade han en ny era i den kinesiska kommunismens politik och utlovade tanke- och yttrandefrihet: ”Låt hundra blommor blomma och låt hundra tankeskolor kämpa”...

Det kom därför som en chock för en del av ledarna för kommunistpartierna, som i november förra året samlades i Moskva för att fira bolsjevikrevolutionens fyrtioårsdag, att höra Mao kräva ett slut på avstaliniseringen och uppmana alla kommunistpartier att inleda en fullskalig

attack mot ”revisionismen”. Under sin vistelse i Moskva var Mao inte ens på god fot med Gomulka och de jugoslaviska kommunistledarna. Chrusjtjov, som var något generad, försökte agera som mellanhand och mildra skärpan i Maos angrepp på ”revisionisterna”. Men Mao ville inte minska sin fientlighet.

Hans ord hade stor tyngd. I den internationella kommunistiska hierarkin är han för närvarande ensam om att åtnjuta den oerhörda prestige som ledare för en stor och segerrik revolution och som originell teoretiker och ideolog. De mer sofistikerade männen i hierarkin betraktar Chrusjtjov endast som en trångsynt, om än duglig och dynamisk, administratör, och de tar emot hans grova uttalanden i teoretiska och ideologiska frågor med mer eller mindre diskret ironi.

”Vad har orsakat förändringen i Maos attityd?”, frågade de förbryllade polackerna och jugoslaverna i Moskva. Utan tvekan såg Mao den ungerska omvälvningen som en allvarlig varning. Detta var dock inte avgörande. Under flera månader efteråt ljöd fortfarande det uppfordrande ropet ”Låt hundra blommor blomma” från Peking, och Mao talade fortfarande som den mest radikale avstaliniseraren. Han bytte sida främst på grund av inrikespolitiska överväganden. I Moskva sades det att han i sin egen politbyrå hade tvingats kämpa mot en opposition som, under ledning av Liu Shao-chi och Chu Teh, ansåg att han hade gått för långt i avstaliniseringen – mycket längre än vad som var säkert för den kinesiska kommunismen. Oppositionen, påstods det, hade vunnit betydande terräng i det kinesiska partiets högre led; och till slut erkände Mao själv att resultatet av hans ”hundra blommor”-politik var en besvikelse och vände sig själv mot dem som ville fortsätta densamma.

Oavsett om detta är sant eller inte, måste Maos djupare motiv sökas i Kinas interna situation. När Mao lanserade ”hundra blommor”-kampanjen var han övertygad om att den kinesiska folkmassan var genuint nöjd med hans regering, att det rådde en övergripande harmoni mellan de styrande och de styrda, och att den nyligen proklamerade yttrande- och kritikfriheten följaktligen inte skulle skada regimen utan snarare stärka den.

Inte alla dessa antaganden var grundlösa. Den stora massan av det kinesiska folket hade sedan revolutionen förbättrat sina levnadsvillkor på ett slående sätt och hade dragit nytta av spridningen av social hygien, utbildningsfaciliteter och av de möjligheter till avancemang som erbjöds av en expanderande ekonomi. Men folkets tillfredsställelse över förbättrade levnadsvillkor är inte nödvändigtvis detsamma som harmoni mellan härskare och styrda. Mao, verkar det som, misstog det ena för det andra. Han var övertygad om att eftersom kommunistpartiet hade så stora framgångar på sin meritlista, så var folkets massa positivt inställd till dess kollektivistiska politik. Han underskattade uppenbarligen den längtan efter privat egendom som den stora majoriteten av kineserna kände. De fördelar som revolutionen 1949 förde med sig till Kina har inte dödat denna längtan. De har tvärtom intensifierat den.

Av 600 miljoner kineser är 500 miljoner bönder. Som småbrukare gynnades de först av Maos jordreformer. Men under de senaste åren har kollektiviseringen kommit till byarna. Det är sant att Maos kollektivisering har varit mycket mer flexibel och mycket mildare än Stalins. Han har genomfört den i relativt långsamma steg, utformade för att gradvis vänja bönderna vid den nya organisationen av jordbruket. Icke desto mindre har landet genomgått en djupgående och aldrig tidigare skådad omvälvning, som enbart genom sin omfattning överglänser till och med Stalins kollektivisering.

Det är ännu knappast möjligt att mäta effekten av en sådan omvälvning på 500 miljoner människor och att göra några definitiva generaliseringar om den. Man kan bara säga att det kinesiska bondesamhället hittills inte tycks ha gjort det desperata och blodiga motstånd mot kollektiviseringen som det ryska bondesamhället gjorde en generation tidigare. Men det skulle verkligen vara mycket förvånande – och det skulle vara mest förvånande för marxisterna – om

bönderna underdånigt accepterade slutet på småjordbruket. Det kan inte råda något tvivel om att den kinesiska landsbygden nu är skådeplatsen för många konflikter mellan regering och bönder, vilket innebär en stor sammandrabbning mellan kollektivism och individualism, särskilt som Mao, liksom Stalin, föresatte sig att kollektivisera jordbruket utan de tekniska resurser (maskiner, gödningsmedel etc.) som krävdes för uppgiften. Den spänning mellan stad och land som uppstår måste ibland äventyra stadsbefolkningens livsmedelsförsörjning och hota att omintetgöra industrialiseringsplanerna.

I staden har Mao försökt förvandla den ”patriotiska borgarklassen”, som en gång hade stött honom och som han en gång hade behandlat mycket vänligt, till statsanställda. Han har gjort detta främst genom att köpa upp deras egendom, inte genom att göra dem egendomslösa på samma brutala sätt som Stalin gjorde med de ryska NEP-männen. Tillämpningen av en sådan ganska fredlig metod tycks ha besparat Kina några av de värsta konvulsioner som Stalins Ryssland drabbades av i början av 1930-talet.⁶ De kinesiska köpmännen och småföretagarna, som inte såg någon annan utväg, lät sig köpas upp och förvandlades praktiskt taget till regeringsanställda. De låtsades till och med vara nöjda med förändringen av sin status och att de ”entusiastiskt omskolades till socialism”.

Hur otroligt det än kan tyckas, trodde Mao och några av hans kollegor på detta påhitt. De var övertygade om att bourgeoisien verkligen hade gett upp hoppet om en återgång till någon form av privatekonomi. Så länge den ”monolitiska” disciplinen rådde förblev böndernas och borgarklassens verkliga strävanden och tankar dolda. Men knappt hade Mao proklamerat den nya eran av yttrandefrihet förrän den undertryckta längtan efter privat egendom vällde upp och brast ut.

En viktig del av intelligentsian, som hade sina rötter i bondeståndet och i borgarklassen, blev dessa klassers språkrör och framförde direkt eller indirekt deras klagomål. De gav också uttryck för sin egen intellektuella förbittring och protesterade mot den maoistiska ortodoxins kanoner – partiets kontroll över vetenskap, litteratur, konst och så vidare. Många av intelligentsian hade gått med i kommunistpartiet under den så kallade borgerliga revolutionens fas, då Mao under antiimperialistisk flagg kämpade för Kinas självständighet och enande och genomförde sina första jordreformer. Den stora majoriteten av intelligentsian var verkligen entusiastiskt överens om dessa mål. Men de ryggade tillbaka inför övergången till revolutionens kollektivistiska fas; och när de väl uppmuntrades av Mao själv att uttrycka sina innersta tankar och känslor, gjorde de det. Arbetarna tog också bladet från munnen och krävde högre löner och mer konsumtionsvaror – i varje fall mer än vad regeringens investeringsplaner kunde tillåta.

För första gången på flera år såg Mao således nationens sanna ansikte, och det skrämde honom. Han hade väntat sig att de ”hundra blommorna” skulle blomma ut i olika nyanser av rött eller kanske rosa – i stället kom de ut i en mängd olika färger, bland vilka vitt var mycket iögonfallande.

Den ”höger”-stämning som var så utbredd i landet återspeglades också inom kommunistpartiet (för att inte tala om de överlevande marionettpartier som i början av förra året plötsligt verkade kasta av sig sin marionettkaraktär och visa tecken på en självständig existens). Inom kommunistpartiet började det växa fram en trend som påminde om den bucharinistiska tanke-skolan som i Ryssland på 1920-talet hade stått upp för de egendomsälskande muzjikerna och krävt ett neo-NEP.

⁶ Här är Deutscher återigen för optimistisk. Det Stora språnget som startades hösten 1958 skulle leda till stora påfrestningar, med ekonomiskt kaos och svår hungersnöd på delar av landsbygden. Om detta, se svenska Wikipedia: [Stora språnget](#).

Mao befann sig alltså i en paradoxal situation. Efter att ha gjort ett djärvt försök att driva ut Stalins ande konfronterades han nu med Bucharins spöke; och detta framstod för honom som långt mer hotfullt än Stalin, vare sig han levde eller var död. Han såg kollektiviseringen plötsligt hotad, borgarklassen ansträngde sig för att återta förlorad mark och intelligentsian i revolt. Detta ledde till slutsatsen att Stalin trots allt inte hade varit så omdömeslös som Chrusjtjov framställde honom vid den tjugonde kongressen⁷, och att det kommunistiska Kina i vilket fall som helst fortfarande var ”alltför efterblivet och fattigt” och ännu inte tillräckligt starkt konsoliderat för att kunna ägna sig åt ytterligare avstalinisering.

Han bekräftades i denna slutsats av svårigheter på det industriella området. Alltför mycket kapital hade frusits inne i gigantiska och långsiktiga byggprojekt som hämmades av råvarubrist. Det rådde akut brist på konsumtionsvaror. Missnöjda arbetare var alltför redo att utnyttja den strejkrätt som Mao nyss högtidligt hade garanterat dem. Fackföreningarna tenderade att ta över självständigheten och hamna i konflikt med regeringen. Det stod klart för Mao att Kina inte kunde industrialiseras och kollektiviseras så snabbt som han önskade utan att återinföra en mycket sträng disciplin. Så till slut gav han efter för de av sina egna politbyråkollegor som hade sett med oro på hans ”hundra blommor”-politik. Han beslöt att återupprätta sitt eget partis ”monolitiska” synsätt och att lägga sin tyngd mot avstaliniserare och ”revisionister” i den internationella kommunistiska rörelsen.

Sedan de kommunistiska ledarnas novemberkonferens i Moskva har Mao således fungerat som den främste inspiratören till en bred allians mellan inbitna stalinister och de s.k. ”avstaliniserarna till vänster” mot ”antistalinisterna till höger”. Han har uppenbarligen agerat utifrån övertygelsen att avstaliniseringen för närvarande bara kan stärka den kommunistiska rörelsens högerflygel, och genom denna den icke-kommunistiska högern, och att mycket av avstaliniseringen följaktligen bör avbrytas till dess återupptagandet av processen blir mindre farligt för kommunismen än den är nu – närhelst så kan bli fallet.

I denna fråga kolliderar uppenbarligen det kinesiska kommunistpartiets behov med det sovjetiska partiets. Sovjetunionen är industriellt och kulturellt den mest avancerade medlemmen i det sovjetiska blocket, medan Kina är den mest efterblivna. För att komma ännu längre måste Sovjetunionen övervinna det begränsande arvet från Stalintiden, medan Kina knappast kan utvecklas så snabbt som dess makthavare skulle vilja, särskilt inte när det gäller industrialiseringen, utan att återuppta vissa av de stalinistiska metoderna.

Mao har ändå lyckats få ett inflytelserikt stöd i Moskva och få Chrusjtjov själv att rätta in sig i ledet. Och hans framgångar på denna front beror till stor del på att han kunde hota med att liera sig med de stalinistiska inbitna i Moskva mot sovjetledaren.

Översättning: Martin Fahlgren

Slutkommentar

I sin klassiska Mao-biografi från 1966, [Mao Tse-tung](#), summerar Stuart Schram blomkampanjen i bokens sista kapitel ”På spaning efter Kinas väg” så här:

Tvårt emot de illusioner man allmänt gjorde sig i utlandet vid denna tid, var denna politik aldrig någon ”liberaliseringspolitik” i den meningen att den var avsedd att uppmuntra meningsskiljaktigheter som någonting önskvärt i och för sig. Maos idé var snarare den, att när nu marxismen var den enda rätta formen för tankelivet, skulle den också så småningom triumfera över alla andra tankeskolor, ifall debatt, inom vissa gränser, uppmuntrades bland anhängare av olika stridande åsiktsriktningar. På längre sikt kunde denna process verka fostrande på icke-kommunistiska

⁷ Se: [Chrusjtjovs tal 1956](#)

intellektuella såsom författare och ämbetsmän, och göra om dem till socialistiska intellektuella. På kort sikt borde icke-marxisternas kritik, även om den delvis var felaktig, kunna medföra den fördelen att marxisterna tvangs tänka över sin egen ståndpunkt. ”Riktiga idéer som klemas bort i drivhus utan att utsättas för elementen eller för immunisering mot sjukdomar, kommer inte att ta hem spelet mot de felaktiga idéerna”, sade Mao.

Maos förhoppningar sveks. Kritiken nöjde sig inte med att kritisera speciella missbruk, utan ifrågasatte hela systemets grundprincip, det kommunistiska partiets maktmonopol. Mao fann sig därför föranlåten att betona den andra halvan av formuleringen i syfte att undvika ett uppror av ungersk typ i Kina, nämligen disciplinen på frihetens bekostnad, samt förstärkningen av ”proletariatets diktatur” på bekostnad av bemödandena att ”göra sig kvitt själva grundorsaken till oroligheterna” genom att utrota missbruk från myndigheternas sida. Den nya ”tillrättaföringskampanj” som har varit i gång alltsedan början av år 1957 och som från början hade varit riktad mot byråkratiska tendenser bland kadren inom parti och stat, den gjordes nu om till en våldsam kampanj mot vissa ”högerelement”; dessa skickades ut på landet för att omformas genom att delta i lämpligt arbete. I ett land som Kina, där de intellektuella alltid hade utmärkt sig för djupt förakt för kroppsarbete, fyllde viss förstahandserfarenhet av produktivt arbete tvivelsutan en nyttig fostrande uppgift. Men i många fall innebar hsia-fang-politiken (hsia-fang = skicka ner) att man påtvingade vederbörande antingen ytterst påfrestande fysiskt arbete, som undergrävde hälsan för människor som inte var vana vid sådant, eller också förnedrande uppgifter (som att städa toaletterna vid det universitet där vederbörande förut hade varit professor), vilka snarare var ägnade att bryta ner deras andliga motståndskraft än att omskola dem.

Se även Maurice Meisner: [Mao Zedong – Ett politiskt och intellektuellt porträtt](#), där kapitel 5 (”Mao Zedong vid makten”) handlar om utvecklingen från maktövertagandet 1949 till slutet av 1957, och där avsnittet ”Ledare och parti” handlar om ”Hundra blommorna”.

Deutschers slutkläm om relationerna mellan ryssarna och kineserna är inte särskilt framsynt, eftersom det snart skulle visa sig att motsättningarna mellan de två länderna kvarstod och att de skulle fördjupas alltmer. Detta yttrade sig bl a i att ryssarna kritiserade den kinesiska ekonomiska politiken (det stora språnget), liksom kinesernas roll i gränskonflikten med Indien. Kineserna å sin sida kritiserade Sovjets inriktning på fredlig samexistens med väst.

Att det rådde motsättningar mellan Kina och Sovjet framkom vid flera internationella kommunistiska möten, från (Moskvamötet) 1957 och framåt, bl a drabbade man samman vid det internationella möte som hölls i Moskva i november 1960. Och då Chrusjtjov samma år återkallade alla sovjetiska experter från Kina, blev det uppenbart för omvärlden att meningskiljaktigheterna var stora. Under de följande åren fördjupades den sino-sovjetiska konflikten alltmer.⁸

⁸ Se t ex Chrusjtjovs [Mao Tse-tung och schismen](#) och kinesernas [Hur meningskiljaktigheterna mellan oss och SUKP:s ledning uppkommit och utvecklats](#). Se även FI-resolutionen [Om den sino-sovjetiska konflikten](#) som försöker redogöra för konflikten utifrån en ”neutral” ståndpunkt.